

УДК:502.131.1:464:336.226.44

М.В. КОСТЕЛЬ, М.А. ДЕРКАЧ

Сумський державний університет

ПЛАТА ЗА ПРИРОДНИЙ КАПІТАЛ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯМ

У статті викладено науково-методичний підхід до визначення плати за використання природного капіталу, що базується на визначенні загальносистемної та індивідуальної складових. В основу індивідуальної складової покладено показник відносного рівня господарського навантаження на природне середовище. Загальносистемна складова визначається на основі ставки міжчасового розподілу ресурсів. Визначено функції плати за використання природного капіталу у системі управління природокористуванням.

Ключові слова: *природний капітал, природокористування, ставка міжчасового розподілу ресурсів, навколишнє природне середовище, господарське навантаження на навколишнє природне середовище.*

Вступ

Формування в Україні соціально-економічної моделі, зорієнтованої на сталий розвиток, вимагає технологічного оновлення виробництва з метою зменшення негативного впливу на довкілля. Реалізація цього завдання потребує створення механізмів стимулювання виробничого сектору до впровадження ресурсозберігаючих технологій, зменшення обсягів викидів, скидів тощо. Чинні система платежів за використання природних ресурсів та забруднення навколишнього природного середовища та механізм розподілу надходжень між бюджетами різних рівнів не заохочує суб'єктів господарювання до раціонального природокористування, і, незважаючи на переважно фіскальний характер, не є вагомим джерелом фінансових ресурсів для реалізації комплексних загальнодержавних і регіональних екологічних програм та природоохоронних проектів конкретних підприємств.

Тому дедалі частіше піднімаються питання про удосконалення механізму платності природокористування.

Дослідження питань використання асиміляційного потенціалу навколишнього природного середовища, оцінки еколого-економічної ефективності діяльності підприємств представлені у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема О. Балацького, Т. Галушкіної, Л. Гринів, Б. Данилишина, В. Данілова-Данільяна, А. Жулавського, Л. Мельника, Є. Пахомової, О. Рюміної, О. Теліженка, В. Трегобчука, С. Харічкова, Є. Хлобистова та ін.

Проте, незважаючи на широке висвітлення, вкрай актуальною сьогодні залишається проблема оцінки впливу промислових підприємств на здатність екологічних систем до нейтралізації та знешкодження шкідливих викидів у поєднанні з оцінкою економічних результатів їх діяльності.

1. Формулювання проблеми

Метою статті є обґрунтування науково-методичного підходу до визначення плати за використання природного капіталу як інструменту управління природокористуванням.

Ми пропонуємо економічний механізм управління використанням природного капіталу формувати, ґрунтуючись на дискусійному, проте, на нашу думку, теоретично обґрунтованому підході, що визначає необхідність застосування до управління природним капіталом принципів управління виробленим капіталом. Ми вважаємо, що підвищити ефективність (як з фіскальної, так і з відтворювальної точки зору) використання природних ресурсів можливо, якщо розглядати державу як інвестора у відносинах з природокористувачем. Мається на увазі, що при наданні права на використання природних ресурсів, держава виступає у ролі інвестора, і, як інший інвестор, вона займає активну позицію щодо управління «портфелем» своїх активів, яка передбачає встановлення вимог до ефективності вкладень, забезпечення відтворення або збереження капіталу, його можливості якнайдовше генерувати дохід – природну ренту.

Особливого значення у вирішенні цього завдання набуває питання розроблення науково-методичних підходів до встановлення плати за використання природного капіталу, яка фактично буде визначати обсяг вилу-

чення природної ренти у природокористувачів.

Економічний зміст такої плати можна тлумачити як певний відсоток за користування капіталом, у даному випадку природним.

У своїй теоретичній основі такий підхід пов'язаний з теорією процента І.Фішера, який розглядає капітал як деяку універсальну категорію – як запас багатства у вартісній та натурально-речовій формах. Такий підхід дав можливість І. Фішеру обґрунтувати єдину природу всіх видів доходів. На відміну від класичної політичної економії, яка досліджує особливості формування та руху різних видів доходу, виокремлюючи характерні особливості та відмінності кожного з них, у даному підході прибуток, рента, заробітна плата об'єднуються під загальною категорією «дохід». Тобто земля і праця виступають у вигляді особливого роду капіталу, що дає можливість ренту і заробітну плату розглядати як особливу форму процента. Отже, у даній теоретичній моделі процент розглядається не як окремий дохід, а здебільшого як характеристика всіх доходів, як сполучна ланка між капіталом і доходом.

Крім того, у встановленні плати за використання природного капіталу як певної ставки процента (rate of interest) на цей капітал, забезпечується можливість узгодження еколого-економічних інтересів, оскільки традиційно процент розглядається як індикатор та одночасно універсальний інструмент узгодження економічних інтересів, про що свідчить значення слова у англійській мові (interest – інтерес, процент).

Отже, можна стверджувати, що плата за використання природного капіталу є інструментом узгодження еколого-економічних інтересів,

2. Вирішення проблеми

Розробка підходів до визначення плати за природний капітал має виходити із необхідності виконання нею ключового завдання – стимулювання природокористувачів до ефективного використання наявних природних ресурсів у виробництві та споживанні, виступити дієвим інструментом регулювання сфери природокористування у напрямку поступового зменшення рівня навантаження на довкілля, впровадження технологій комплексного використання сировини, вторинної переробки відходів, забезпе-

чення оптимальних пропорцій вилучення та використання природних ресурсів та їх розподілу між різними поколіннями, бути адекватною сучасним запитам еколого-економічної системи та концентрувати управлінський вплив на першочергових завданнях, що стоять перед системою управління природокористуванням.

Також сукупна плата за використання природного може стати, поперше, інструментом перенесення фіскального навантаження з прямих податків на непрямі та ресурсні платежі, по-друге, вагомим джерелом фінансового забезпечення реалізації природоохоронних програм загальнодержавного, регіонального рівнів, інвестування у технологічне оновлення виробництва, наукового пошуку та реалізації інновацій, підвищення якості людського капіталу, що у сукупності забезпечить зменшення екологічного боргу та буде сприяти реалізації принципу узгодження еколого-економічних інтересів.

Ми пропонуємо розмір плати за використання природного капіталу окремим підприємством визначати виходячи з величини економічної оцінки природного капіталу та відповідної ставки, яка характеризує вимоги до доходності його використання. Цю ставку слід розглядати як мінімально прийнятну ставку доходності використання природного капіталу, яка включає дві складові (рис. 1):

– загальну (загальносистемну), яка відображає вимоги до доходності використання природного капіталу, обумовлені загальними умовами та тенденціями еколого-економічного розвитку держави;

– індивідуальну, що залежить від індивідуальних характеристик еколого-економічної діяльності конкретного підприємства.

Загальносистемна складова, на нашу думку, повинна формуватися за загальними вимогами – виходячи з мінімально прийнятного рівня доходності вкладання інвестиційного капіталу і визначаються розміром безризикової ставки, тобто ставки доходності, отримання якої умовно не супроводжується прийняттям ризику інвестором.

Формулу для розрахунку плати за використання природного капіталу можна представити як:

$$k_{\text{пк}} = (k_{\text{бр}} - k_{\text{мр}}) + k_{\text{інд}}, \quad (1)$$

де $k_{\text{бр}}$ – безризикова ставка, %;

$k_{\text{мр}}$ – ставка ефективності міжчасового розподілу ресурсів, %;

$k_{\text{інд}}$ – ставка, що залежить від індивідуальних еколого-економічних характеристик діяльності підприємства, %.

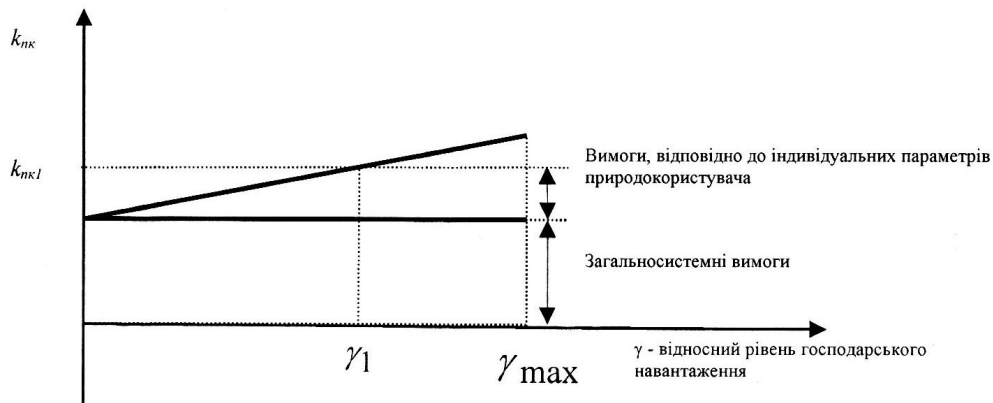

Рис. 1. Складові плати за використання природного капіталу

Проте враховуючи специфіку функціонування сфери природокористування та необхідність довгострокового узгодження еколого-економічних інтересів, безризикова ставка повинна бути скоригована на величину ставки ефективності міжчасового розподілу ресурсів, обґрунтування якої викладено у роботах [1, 2].

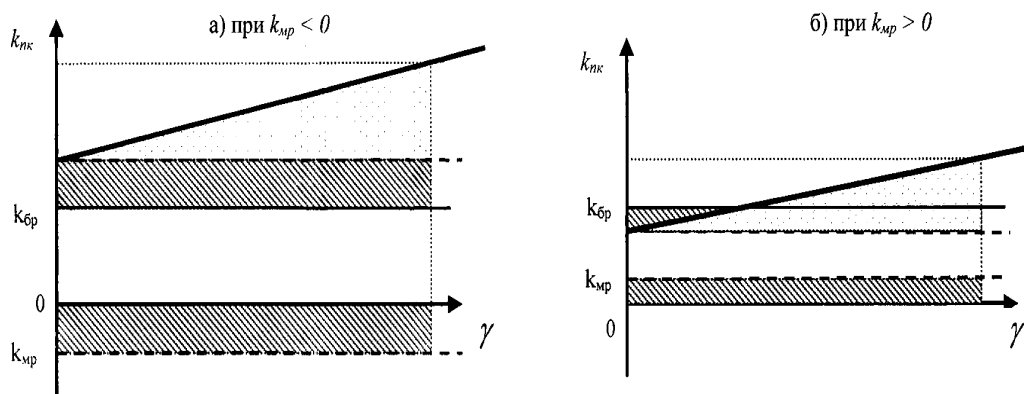

Рис. 2. Вплив розміру ставки ефективності міжчасового розподілу ресурсів на розмір ставки плати за використання природного капіталу

Від’ємне значення ставки ефективності міжчасового розподілу ресурсів свідчить про довгострокову неузгодженість еколого-економічних інтересів та визначає темп щорічного зростання екологічного боргу і тому вимоги до

ефективності використання природного капіталу мають бути вищими, що графічно зображено на рис. 2, а. Додане значення показника $k_{\text{мр}}$ свідчить про перевищення приведених значень факторів зменшення екологічного боргу над приведеними прогностичним обсягом використання природного капіталу та завданого економічного збитку, отже, вимоги до ефективності використання природного капіталу мають бути зменшені (рис. 2, б).

Логіка визначення показника $k_{\text{інд}}$ полягає у тому, що суспільство в особі держави, яке є власником природних ресурсів, надаючи у виробниче використання природні ресурси, має право на отримання окрім мінімальної (скоригованої на $k_{\text{мр}}$ безризикової доходності), деякої надбавки, яка визначається середнім рівнем рентабельності економіки та залежить від галузевої приналежності конкретного природокористувача та його індивідуальних еколого-економічних параметрів діяльності. Тоді формула (1) матиме вигляд:

$$k_{\text{пк}} = (k_{\text{бр}} - k_{\text{мр}}) + R_{\text{с}} \cdot K_{\text{Г}} \cdot \gamma, \quad (2)$$

де $R_{\text{с}}$ – середній рівень рентабельності економіки, %;

$K_{\text{Г}}$ – коефіцієнт галузевої приналежності визначається як середнє значення частки валової доданої вартості, створеної за відповідним видами економічної діяльності, у загальній сумі валової доданої вартості;

γ – коефіцієнт відносного екологічного навантаження виробництва, що характеризує співвідношення змін сукупності показників навантаження на довкілля конкретного виробництва та змін таких самих показників обраної бази порівняння.

Ми пропонуємо показник γ визначати для кожного виду природних ресурсів. Пропозиції щодо визначення показника γ для асиміляційного потенціалу території викладені роботі [3].

Як безризикову ставку доходності пропонується обирати доходність державних цінних паперів або середню ставку за депозитами провідних вітчизняних банків. Зважаючи на фінансову нестабільність у банківському секторі України, яка спостерігається останнім часом, відсутністю відповідності у строках депозитів, що пропонуються комерційними банками, із термінами узгодження еколого-економічних інтересів, при визначенні ставки доходності використання природного капіталу, у якості безризико-

вого активу пропонується використовувати облігації внутрішньої державної позики.

Плата за природний капітал у системі управління природокористуванням має виконувати такі функції:

1. Сприяння використанню обмеженої кількості природних ресурсів та благ з максимальною ефективністю.
2. Розподіл використання природних ресурсів та благ у часі.
3. Оптимізація територіального розміщення виробництва.
4. Стимулювання ефективного використання наявних природних ресурсів.
5. Суть першої функції впливає з того, що можливість залучення природного капіталу обмежується розміром ефекту від його використання.

Критерій вибору варіанту господарського використання природного капіталу, запропонованого конкретним природокористувачем, можна визначити у такий спосіб:

$$Pr - Pk \rightarrow \max, \quad (3)$$

де Pr – сумарний приведений розмір прибутку, грош.од.;

Pk – сумарний приведений розмір плати за використання природного капіталу, грош.од.

Пріоритет має бути надано пропозиції з найбільшою різницею між розміром прибутку та обсягом плати за використання природного капіталу з урахуванням функціонального призначення ресурсів та обов'язковим дотриманням встановлених стандартів якості довкілля. На рис. 3, а точка А визначає межу ефективності використання природного капіталу ($Pr = Pk$).

Так заявки підприємців, що мають від'ємну різницю між сукупним ефектом та платою за використання природного капіталу (знаходяться справа від точки А), будуть розглядатися як неефективні.

Рис. 3, б ілюструє те, як саме плата за використання природного капіталу може відстрочити виробниче використання природного капіталу, якщо техніко-економічні умови його використання та екологічні вимоги щодо якості довкілля не дозволяють досягти такого рівня ефекту від використання ресурсу, який забезпечив би виплату встановленого розміру плати за використання природного капіталу.

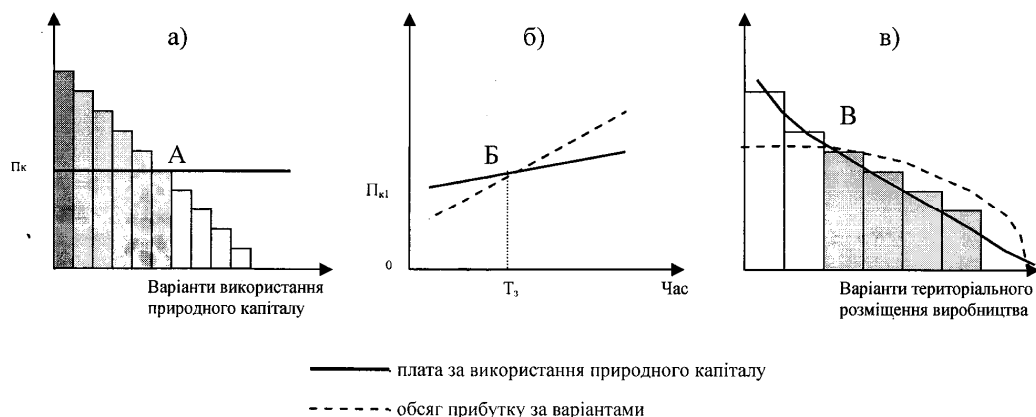

Рис. 3. Вплив плати за використання природного капіталу на його господарське використання

Протягом періоду часу до моменту T_3 використання такого капіталу є економічно недоцільним через перевищення розміру встановленої плати над найбільш ефективними на даний момент часу варіантами господарської діяльності ($P_p < P_k$). Проте загальний соціально-економічний та технологічний прогрес, впровадження нових технологій з одного боку будуть сприяти зменшенню плати за використання природного капіталу, а з іншого – дозволяють підвищити рівень ефективності виробництва, що дозволить залучити відповідні ресурси до господарського використання.

Висновок

Розмір плати за використання природного капіталу в межах визначеної території безпосередньо залежить від якісних характеристик природних ресурсів та природного середовища такої території, що визначають його економічну оцінку. Отже, на різних територіях використання одного і того ж ресурсу буде мати різний розмір плати за його використання. З іншого боку еколого-економічні параметри діяльності окремого підприємства-природокористувача також впливають на варіанти територіального розміщення його виробничих потужностей. Такі варіанти на рис. 3, в зображено справа від точки В. При цьому слід відзначити той факт, що обрання території з гіршими якісними характеристиками навколишнього середовища (з нижчою економічною оцінкою), неодмінно викличе додат-

кові як капітальні, так і поточні витрати і, за інших рівних умов, призведе до зменшення прибутку природокористувача у порівнянні з функціонуванням в кращих природних умовах. Оптимальний варіант територіального розміщення виробництва в зазначених умовах може бути обраний шляхом побудови функціональних залежностей зменшення розміру плати за використання природного капіталу та збільшення витрат від якісних характеристик навколишнього середовища різних територій. Мінімум зазначених сумарних витрат буде визначати економічно доцільний варіант територіального розміщення підприємства. Більш детальне розроблення згаданої проблеми є окремими науково-практичним завданням, яке потребує подальшого дослідження.

Отже, можна стверджувати, що за наявності економічної оцінки природних ресурсів застосування такого інструменту як плата за використання природного капіталу може визначати варіанти територіального розміщення виробництва.

Література

1. *Інвестиційне забезпечення соціально-економічного розвитку міста: монографія: у 2 т. – Т. 2. Інструменти інвестиційного забезпечення соціально-економічного розвитку міста [Текст] / [за заг. ред. д-ра екон. наук А.О. Єпіфанова і д-ра екон. наук Т.А. Васильєвої]. – Суми: ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2009. – С. 227 – 238.*
2. *Проблеми фінансового забезпечення інноваційного розвитку: монографія [Текст] / за заг. ред. Т.А. Васильєвої, В.Г. Боронос. – Суми: СумДУ, 2009. – С. 336 – 348.*
3. *Боронос, В.М. Оцінка використання асиміляційного потенціалу навколишнього природного середовища [Текст] / В.М. Боронос, М.А. Деркач, М.В. Костель // Механізм регулювання економіки. – 2010. – № 4 (50). – С. 59 – 66.*

Надійшла до редакції 5.09.2011

Рецензент: д-р екон. наук, професор, декан факультету економіки та менеджменту **О.В. Прокопенко**, Сумський державний університет, Суми.

ПЛАТА ЗА ПРИРОДНЫЙ КАПИТАЛ КАК ИНСТРУМЕНТ УПРАВЛЕНИЯ ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЕМ

Н.В. Костель, Н.А. Деркач

В статье изложен научно-методический подход к определению платы за использование природного капитала, который основывается на определении общесистемной и индивидуальной составляющих. В основу индивидуальной составляющей положен показатель относительного уровня хозяйственной нагрузки на окружающую среду. Общесистемная составляющая определяется на основе ставки меж временного распределения ресурсов. Определены функции платы за использование природного капитала в системе управления природопользованием.

Ключевые слова: природный капитал, природопользование, ставка меж временного распределения ресурсов, окружающая природная среда, хозяйственная нагрузка на окружающую среду.

COST OF NATURAL CAPITAL CONSUMPTION AS INSTRUMENT OF ENVIRONMENTAL MANAGEMENT

M.V. Kostel, M.A. Derkach

The methodological approach to the cost of natural capital consumption determination which is based on determination of the general and individual constituents is expounded in the article. The individual constituent bases on the index of relative level of the economic loading on the environment. A general constituent is determined with the rate of intertemporal resources allocation. The functions of natural capital consumption cost in environmental management system are defined.

Keywords: natural capital, environmental management, rate of intertemporal resources allocation, environment, economic loading on the environment.

Костель Микола Васильович – канд. екон. наук, ст. викладач кафедри економіки підприємств Шосткинського інституту Сумського державного університету, Шостка, e-mail: kostel_nv@mail.ru.

Деркач Микола Андрійович – канд. екон. наук, доцент кафедри фінансів Сумського державного університету, Суми.